

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 10

Засновано у 2013 році

Рівне – 2018

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State University of the Humanities**

**PSYCHOLOGY:
REALITY AND PERSPECTIVES**

Compilation of scientific papers

Issue 10

Founded in 2013

Rivne – 2018

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 10 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 188 с.

Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до Переліку наукових фахових видань України з психології
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016, № 1222)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ № 18713-7513 Р

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Корчакова Наталія Вікторівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології імені Г. С. Костюка.

Лєвовицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти, ректор Вищої педагогічної школи, м. Варшава (Республіка Польща).

Ягієло Ярослав – доктор хабілітований, професор Академії імені Яна Длугоша, м Ченстохова (Республіка Польща).

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Івашкевич Едуард Зенонович – доктор психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Немеш Олена Миколаївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Р. В. Павелків, проф. Н. В. Корчакова.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол № 4 від 27 квітня 2018 року).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

5. Korol'chuk O. L. Ohorona psichichnogo zdorov'ja v umovah vedennja ATO / O. L. Korol'chuk // Investicii: praktika ta dosvid. – 2016. – № 18. – S. 96–102.
6. Ohrana psichicheskogo zdorov'ja: problemy i puti ih reshenija [Elektronnij resurs] / Evrop. region. bjuro Vsemirn. org. Zdravoohraneniya. – 2006. – Rezhim dostupu : https://uk.wikipedia.org/wiki/Vsesvitnij_den'_psichichnogo_zdorov'ja#cite_note-3
7. Pro shvalennja Koncepcii rozvitku ohoroni psichichnogo zdorov'ja v Ukraïni na period do 2030 roku [Elektronnij resurs] : Rozporjadzh. Kab. Min. Ukraïni vid 27 grud. 2017 r. № 1018- r. – Rezhim dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80>
8. Sibirna R. Znachennja ohoroni psichichnogo zdorov'ja osobistosti u nacional'nij bezpeci derzhavi / R. Sibirna, O. Homiv // Psichichne zdorov'ja osobistosti u krizovomu suspil'stvi: zb. tez II Vseukr. nauk.-prakt. konf., 20 zhovt. 2017 r. / uporyad. N. M. Bamburak. – L'viv : L'viv. derzh. un-t vnutr. sprav, 2017. – S. 345–348.
9. Chi potriben fahivec' z psichichnogo zdorov'ja v organizacijah? [Elektronnij resurs] / veb-storinka Ukr. katol. un-tu. – Rezhim dostupu : <https://ucu.edu.ua/news/pidvyshhyty-uspikh-kompaniyi-cherez-turbotu-pro-pratsivnykiv-chy-potriben-fahivets-z-psyhichnogo-zdorov-ya-v-organizatsiyah/>
10. Shafrans'kij V. V. Psichichne zdorov'ja naselennja Ukraïni: stan, problemi ta shljahi virishennja / V. V. Shafrans'kij, S. V. Dudnik // Ukraïna. Zdorov'ja naciï. – 2016. – № 3 (39). – S. 14.
11. The Joint Action on Mental Health and Well-being [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.mentalhealthandwellbeing.eu/depression-suicide-and-e-health>.

Oksentiuk N.V. PROBLEM OF MENTAL HEALTH: EUROPEAN EXPERIENCE.

The article is devoted to the analysis of the mental health problem in Europe and the measures implemented by state authorities and organizations of different levels in the EU. Mental health is a welfare state with the ability to realize its own potential, when a person is able to cope with normal tensions of life, can work productively and fruitfully, and can contribute to his community. The statistics show that the mental health of the population in the world, in particular the EU and Ukraine, is catastrophically poor and requires united effort and immediate comprehensive measures, since neuroses today afflict 85% of the world's population and 16% of the world's population have mental health disorders. Therefore, the EU has made significant efforts to improve the mental health of the population, including diverse programs for the prevention and prevention of mental disorders and the improvement of medical care and the social integration of people with mental disorders, the promotion of mental health and well-being in Europe, etc. The Joint Mental Health and Well-being (JA MH-WB) includes 51 partners and is aimed at building a framework for mental health policies. It is developed within the framework of the European Pact on Mental Health and Welfare for the financing of the European Agency for Healthcare and Consumers. Their actions are related to the promotion of mental health at workplaces, in schools; Facilitating the fight against depression and suicide and the implementation of e-health approaches; development of mental health for people with severe mental disorders, covering social and social integration; promoting the integration of mental health into all areas of policy.

Key words: *mental health, well-being, psychotherapeutic care, prevention of mental disorders, WHO, plan of action.*

УДК 519.9 : 316.612

Л. П. ОСЬМАК, В. І. БЕЗЛЮДНА

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У СЕРЕДНЬОМУ ТА СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Стаття висвітлює результати емпіричного аналізу вікових особливостей розвитку соціальних здібностей у період середнього та старшого підліткового віку. Простежуються взаємодетермінуючі зв'язки між показниками соціального інтелекту, полікомунікативної

емпатії та рівнем агресивності й схильності до вибору конкурентних особистісних стратегій у ситуаціях проблемної взаємодії.

Ключові слова: соціальні здібності, підлітковий період, емпатія

Статья освещает результаты эмпирического анализа возрастных особенностей развития социальных способностей в период среднего и старшего подросткового возраста. Прослеживаются взаимодетерминирующие связи между показателями социального интеллекта, поликоммуникативной эмпатии и уровнем агрессивности и склонности к выбору конкурентных личностных стратегий в ситуациях проблемного взаимодействия.

Ключевые слова: социальные способности, подростковый период, эмпатия

Постановка проблеми. Дослідження феномену соціальних здібностей та їх розвитку у підлітковому віці є актуальним завданням вітчизняної науки, вирішення якого забезпечить оптимізацію розробок програм психологічного супроводу міжособистісної взаємодії та гармонізації стосунків. Соціальні здібності – складне, інтегративне, динамічне утворення. Від рівня його сформованості залежить швидкість, легкість, міцність оволодіння уміннями і навичками входження індивіда у соціальні спільноти, налагодження продуктивної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку соціальних здібностей та соціальної компетентності достатньо інтенсивно розробляється у психологічній науці. Увага зосереджується на виокремленні їх сутності (С. Л. Братченко, Г. С. Васильєв, Е. В. Каменська [2], В. В. Соколова, Л. М. Мітіна), структури (Д. М. Гаджикурбанов [1], П. Чатченко [6]), вивченні динамічних аспектах явища (Н. В. Кузьміна, О. М. Леонтьєв), особливостей функціонування та детермінації. Все ж, і на цей час, існує певна неузгодженість не лише у визначенні змістової сутності дефініції, її феноменологічного поля, а й особливостей вікового розвитку соціальних здібностей. Як зазначає А. Д. Сергєєва, попри вагомість проблеми простежується недостатність у відпрацюванні змісту основного поняття. На основі аналізу трьох точок зору – загальнопсихологічної (Р. Немов), історико-філософської (І. Бунакова), управлінської (Ж. Кургаєва) – психолог пропонує власне розуміння сутності поняття та його структури. На його думку соціальні здібності об'єднують такі якості особистості як соціальна мотивація, соціальна перцепція, соціальна та комунікативна компетентність, соціальна рефлексія [5]. У роботі В. Н. Куніциної ці та інші складові (комунікативна компетентність, вербальна, соціально-психологічна компетентність, міжособистісна орієнтація, егокомпетентність обговорюються як елементи структури соціальної компетентності [4].

Формулювання цілей статті. Повідомлення спрямоване на розкриття вікової специфіки змістовно-динамічних особливостей соціальних здібностей підлітків та їх соціальних компетенцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі пілотажних досліджень ми дійшли висновку, що основними особливостями розвитку соціальних здібностей у підлітковому віці є зниження рівня комунікативної емпатії та соціального інтелекту на тлі зростання показників агресивності та конкурентності у міжособистісних стосунках. Перевірка цієї гіпотези здійснювалася нами за допомогою чотирьох діагностичних процедур: «Методики діагностики рівня полікомунікативної емпатії», «Методики визначення інтегральних форм комунікативної агресивності» (В. В. Бойко), особистісного опитувальника «Діагностика емоційного інтелекту» (Н. Холл) та методики «Діагностика типових способів поведінки в конфліктних ситуаціях» (К. Томас). У дослідженні брали участь респонденти двох вікових підгруп: учні молодшого та середнього підліткового віку.

Дослідження започатковувалося аналізом рівня полікомунікативної емпатії підлітків. Як відомо, емпатійні процеси є важливим показником соціальної компетентності особистості, її психологічної готовності до взаємодії з партнерами, чутливості до намірів та станів Іншого. Використана у дослідженні методика («Методики діагностики рівня полікомунікативної емпатії») дозволила простежити особливості емпатійних установок підлітків за кожною із шести шкал та встановити загальний показник рівня їх емпатійних

схильностей. Як показало обстеження більш яскраво емпатійні тенденції простежуються у молодшому підлітковому віці. Зокрема до двох найвищих підгруп сформованості полікомунікативної емпатії («дуже високий» та «високий» рівні) віднесено половину учасниць опитування молодшого підліткового віку (відповідно по 25 відсотки у кожній із означених підгруп) та більше третини представників хлоп'ячої вибірки (відповідно, до найвищого рівня було віднесено 8 відсотків, до високого – 25 відсотків учасників) (див. табл. 1). Варто зазначити, що у цій віковій підгрупі ми не виявили учасників із дуже низьким рівнем сформованості якості.

Таблиця 1.

Показники рівнів вияву полікомунікативної емпатії у респондентів молодшого та старшого підліткового віку

Основні підгрупи	Віковий підперіод	Кількісні показники наповнюваності кожної із рівневих підгруп сформованості полікомунікативної емпатії (у %)				
		дуже високий	високий	середній	низький	дуже низький
дівчата	молодший підлітковий	25	25	33	17	-
	старший підлітковий	16	16	39	29	-
хлопці	молодший підлітковий	8	25	25	42	-
	старший підлітковий	-	15	23	47	15
середні показники	молодший підлітковий	18	25	27	29	-
	старший підлітковий	8	16	31	38	7

Дещо інші результати були діагностовано у підгрупі старших підлітків. Лише незначна кількість учасників (8 відсотка) віднесена нами за результатами обстеження до найвищого рівня сформованості полікомунікативної емпатії та шоста частина (16 відсотків) до високого рівня. Натомість обсяг підгруп двох найнижчих рівнів суттєво підвищився (із 29 відсотків у підгрупі молодшому підліткового віку до 45 відсотків у підгрупі учасників старшого підліткового віку). Отже, отримані за допомогою даної методики результати демонструють зниження рівня полікомунікативної емпатії залежно від віку респондентів – чим старшим стає респондент, тим рівень цієї особистісної схильності знижується. У дівчаток рівень емпатії в цілому вищий, ніж у хлопців. Можна припустити, що це пов'язано із статеворольовою ідентифікацією та процесом засвоєння гендерних ролей.

Якщо емпатія є важливим показником соціальних схильностей особистості, то наявність егоїстичних чи агресивних прагнень перешкоджають у реалізації конструктивних соціальних програм (Корчакова Н. В. [3]). Тому наступним кроком вивчення підліткових підгруп став аналіз рівня комунікативної агресивності підлітків. Отримані дані ми знову порівняли за віковим критерієм та критерієм статі. Перш за все розглянемо підгрупи ризику, тобто ті, у яких було діагностовано дуже високі чи високі показники схильностей до агресії. Як показало обстеження, у молодшому підлітковому віці ознаки таких тенденцій було діагностовано у четвертій частині (25 відсотків) учасників дослідження. Більш яскраво несприятливі тенденції простежуються у старшому підлітковому віці. У цій підгрупі 12 відсотків учасників демонструють дуже високі рівні агресивних схильностей, а 43 відсотки віднесені нами до групи із високим рівнем агресії. Співставлення результатів за гендерною ознакою засвідчує, що рівень агресивності у вибірці хлопців у обидва вікові підперіоди зберігає стабільність, у той час як рівень агресивності дівчат з віком підвищується. Це виявляється у розширенні кількості представниць жіночої статі, які були

віднесені нами до двох найвищих рівнів агресивності. Якщо у молодшому підлітковому віці у цю підгрупу було віднесено 9 відсотків учасниць обстеження, то у підгрупі старших підлітків цей показник збільшився до 46 відсотків (див табл. 2).

Таблиця 2.

Показники вияву рівнів агресивності у підлітків

Основні підгрупи	Віковий підперіод	Кількісні показники підгруп підлітків з різним рівнем агресивності (у %)				
		низький	невисокий	середній	підвищений	дуже високий
дівчата	молодший підлітковий	16	50	25	9	-
	старший підлітковий	-	39	15	46	-
хлопці	молодший підлітковий	-	33	25	42	-
	старший підлітковий	-	15	23	39	23
середні показники	молодший підлітковий	8	42	25	25	-
	старший підлітковий	-	27	18	43	12

Паралельно з цими процесами відбувається зменшення з віком кількості учасників, у яких простежується невисокий рівень агресії. Якщо у підгрупах дівчат у молодшому підлітковому віці невисокі рівні агресивних схильностей було діагностовано у половини учасниць, то у підгрупі старших підлітків обсяг цієї підгрупи знизився до 39 відсотка. У вибірці хлопців обсяг підгрупи з невисоким рівнем агресії знизився на половину (із 33 відсотків у молодшому підлітковому до 15 відсотків у старшому).

Аналізуючи розвиток соціальних здібностей не можна оминати питань функціонування емоційного інтелекту. Цю якість пов'язують як із успішністю комунікації, так і рівнем сформованості гуманістичних основ взаємодії. Отримані дані подані нами у таблиці 3, де співставлено отримані результати за віковим та статевим критерієм.

Таблиця 3.

Показники вияву рівня емоційного інтелекту у підлітків

Основні підгрупи	Вікові підперіоди	Кількісні показники наповнюваності підгруп різних рівнів сформованості емоційного інтелекту у підлітків (у %)		
		високий	середній	низький
дівчата	молодший підлітковий	58	25	17
	старший підлітковий	31	46	23
хлопці	молодший підлітковий	25	42	33
	старший підлітковий	17	37	46
середні показники	молодший підлітковий	41	34	25
	старший підлітковий	24	42	34

Аналіз отриманих результатів засвідчує, що попри процеси вікового розвитку обсяг підгруп з ознаками високого емоційного інтелекту з віком не розширюється, а навпаки зменшується. Якщо у середньому підлітковому віці майже половина учасників (41 відсотка) була віднесена до високого рівня сформованості якості, то у старшому підлітковому віці її обсяг зменшився майже удвоє і охопив лише 24 відсотки вибірки. Вивчення обсягів підгруп з низьким рівнем емоційного інтелекту дозволяє говорити про наявність певних позитивних тенденцій, але вони менш яскраві, порівняно із змінами у підгрупі високого рівня. Аналіз гендерної специфіки засвідчує, що більш яскраво ознаки високих рівнів розвитку емоційного інтелекту простежуються у жіночій вибірці. Переваги простежуються у обох вікових підгрупах.

Обговорюючи питання розвитку соціальних здібностей ми не могли оминати аналіз стратегій поведінки підлітків у проблемних ситуаціях. Життя у дитячих і підліткових спільнотах насичене різноманітними ситуаціями протистоянь, у яких кожний із учасників обирає певний стиль поведінки. Здатність учня до продуктивної взаємодії – один із важливих показників його соціального зростання. Провівши обстеження схильностей підлітків до вибору певних типових способів поведінки у конфліктних ситуаціях ми помітили, що пристосування, як особистісна стратегія поведінки є не типовою для представників цього вікового періоду. Зокрема, у нашому дослідженні у жодного із учасників обстеження не було діагностовано схильності до цього типу поведінки у конфліктних ситуаціях. Найбільш типовими для підлітків виявилися два стилі поведінки – це компроміс та змагання. При цьому ми помітили дію як вікової, так і гендерної детермінації. Аналіз вибіркового ставлення до різних стратегій поведінки у проблемних ситуаціях у період молодшого підліткового віку показав, що дівчата віддають перевагу стратегії компромісу. Схильність до цього типу поведінки було діагностовано майже у половини учасниць опитування (42 відсотки) (див. табл. 4).

Таблиця 4.

Порівняльна таблиця діагностики типових способів поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях (за методикою К. Томаса)

Стать	Вікові підперіоди	Кількісні показники вибору підлітками певного способу поведінки у конфліктних ситуаціях (у %)				
		змагання	співробітництво	компроміс	уникнення	пристосування
дівчата	молодший підлітковий	8	33	42	17	-
	старший підлітковий	46	23	23	8	-
хлопці	молодший підлітковий	42	25	33	-	-
	старший підлітковий	53	23	16	8	-
середні показники	молодший підлітковий	25	27	39	9	-
	старший підлітковий	48	24	20	8	-

Хлопці цього вікового підперіоду частіше схильються до вибору стратегії змагання. Цей тип поведінки діагностовано нами у 42 відсотків представників чоловічої вибірки. У старшому підлітковому віці респонденти обох статей віддають перевагу саме стратегії змагання (відповідно 46 відсотків дівчат та 53 відсотків хлопців). Як відомо, змагання це спосіб поведінки в конфліктних ситуаціях, коли людина активно переслідує власні цілі та намагається за будь-яку ціну задовольнити власні інтереси, ігноруючи цілі та інтереси іншої

людини. Вибір підлітками цього стилю підтверджує теоретичні позиції щодо загальних закономірностей особистісного розвитку у цей віковий період. Загострення процесів пошуку власного Я має багато способів реалізації. Одним із них є стратегія відстоювання власних позицій у ситуаціях конфліктних протистоянь.

Схильність до співробітництва діагностовано у 27 відсотків молодших підлітків та 24 відсотків старших. Аспекти вікової динаміки за цим стилем яскравіше простежуються у жіночій вибірці. Зокрема у першій віковій підгрупі цей стиль було діагностовано у третини учасниць обстеження (33 відсотки). У старшому віковому періоді цей показник знизився до 23 відсотків. У хлоп'ячій вибірці вікових відмінностей ми не простежили. У молодшому підлітковому віці перевагу цьому стилю віддала четверта частина учасників опитування (25 відсотків), у старшому підлітковому віці – 23 відсотка. Стратегія компромісу є більш типовою для дівчат. Якщо у вибірці хлопців цей тип поведінки було діагностовано у кожного п'ятого учасника обстеження (20 відсотків), то у дівчат цей показник є вищим майже у два рази (39 відсотків). Більш яскраво схильність до компромісу простежується у кожній із статевих підгруп у період молодшого підліткового віку.

Уникнення як типовий спосіб поведінки в конфліктних ситуаціях - коли людина відмовляється від взаємодії, вбачаючи марність своїх зусиль, або ж відкладаючи взаємодію до кращих часів характерне для 17 відсотків дівчат молодшого підліткового віку та для 8 відсотків дівчат старшого підліткового віку. У хлопців молодшого підліткового віку такий спосіб налагодження взаємодії нами не виявлений. У підгрупі старших підлітків він простежений лише у окремих учасників опитування (8 відсотків), що вказує на нетиповість цієї поведінкової стратегії для підлітків.

Зіставляючи показники емпатійних тенденцій підлітків, рівня їх агресивності та сформованості емоційного інтелекту ми отримали наступні результати. У молодшому підлітковому віці коефіцієнт кореляції між рівнем емпатії та рівнем агресивності вказує на наявність зворотного зв'язку між цими тенденціями ($r_p = -0,32183$; $p \leq 0,001$) (див. табл. 5), а отже можна робити припущення, що формування емпатії сприятиме зниженню агресивності підлітків. Рівень емпатії має зворотний зв'язок зі способами поведінки у конфліктних ситуаціях ($r_p = -0,42636$; $p \leq 0,001$). Співставлення показників емоційного інтелекту та емпатії у вибірці молодших підлітків засвідчує наявність взаємозв'язку між цими змінними ($r_p = 0,646488$; $p \leq 0,001$). При цьому варто зазначити, що емоційний інтелект, сам по собі, не виключає наявності агресивних тенденцій. Показник кореляції цих змінних за нашими результатами складає ($r_p = 0,383969$; $p \leq 0,001$).

Таблиця 5.

Результати кореляційного аналізу параметрів соціальних здібностей молодших підлітків

Параметри соціальних здібностей	Рівні емпатії	Рівні агресивності	Емоційний інтелект	Спосіб поведінки в конфліктних ситуаціях
рівні емпатії	1	-	-	-
рівні агресивності	-0,32183	1	-	-
емоційний інтелект	0,646488	0,383969	1	-
спосіб поведінки в конфліктних ситуаціях	-0,42636	0,860168	0,919092	1

Перейдемо до аналізу взаємозв'язків між змінними емпатії, емоційного інтелекту, рівня агресивності та способів поведінки в конфліктних ситуаціях у підгрупі старших підлітків. Як засвідчують результати дослідження у цьому віковому підперіоді емпатійні тенденції і

показники агресивності мають статистично значущий зворотний зв'язок у порівнянні із попередньою віковою підгрупою ($r_p = -0,91431$; $p \leq 0,001$) (див. табл. 6).

Таблиця 6.

Результати кореляційного аналізу параметрів соціальних здібностей у старшому підлітковому віці

Параметри соціальних здібностей	Рівні емпатії	Рівні агресивності	Емоційний інтелект	Спосіб поведінки у конфліктних ситуаціях
Рівні емпатії	1	-	-	-
Рівні агресивності	-0,91431	1	-	-
Емоційний інтелект	0,908982	0,84723	1	-
Спосіб поведінки в конфліктних ситуаціях	0,89953	0,619554	0,71592	1

У старшому підлітковому віці підвищується і ступінь зв'язку показників емпатії та емоційного інтелекту ($r_p = 0,908982$; $p \leq 0,001$), що свідчить про вікові закономірності формування внутрішніх механізмів та детермінант соціальної взаємодії. Чіткіше простежується також зумовлення поведінки у конфліктних ситуаціях рівнем агресивності ($r_p = 0,619554$; $p \leq 0,001$). Отже, отримані результати засвідчують сенситивність підліткового періоду до розвитку соціальних здібностей та соціальної компетентності. Протягом вікового періоду у цих процесах відбуваються інтенсивні зміни, що вказують на необхідність організації психологічного супроводу та своєчасної корекції несприятливих тенденцій, які виникають у особистісному розвитку підлітків.

Список використаних джерел

1. Гаджикурбанов Д. М. Коммуникативные способности личности / Д. М. Гаджикурбанов : автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Уфа, 2001. – 24 с.
2. Каменская Е. В. Социальная компетентность: соотношение научных теорий [Электронный ресурс] / Е. В. Каменская // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1. – [Режим доступа] : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5383>
3. Корчакова Н. В. Егоїстична мотивація як перешкода у розвитку просоціальної поведінки підлітка / Н. В. Корчакова // Психологія: реальність і перспективи: зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2017. – Вип. 8. – С. 114–120.
4. Куницына В. Н. Социальная компетентность и социальный интеллект: структура, функции, взаимоотношения / В. Н. Куницына // Теоретические и прикладные вопросы психологии / под ред. А. А. Крылова. – СПб., 1995. – Вып. 141. – С. 48–59.
5. Сергеева А. Д. Определение понятия «социальные способности» / А. Д. Сергеева // Молодой ученый. – 2014. – № 4. – С. 1093–1095.
6. Чарченко П. Теоретичні підходи до структури комунікативних здібностей / П. Чарченко // Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – Вип. 9. – С. 315–318.

References

1. Hadzhykurbanov D. M. Kommunikativnye sposobnosti lychnosti / D. M. Hadzhykurbanov : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk. – Ufa, 2001. – 24 s.
2. Kamenskaia E. V. Sotsyalnaia kompetentnost: sootnosheniye nauchnykh teoryi [Elektronnyy resurs] / E. V. Kamenskaia // Sovremennyye problemy nauky y obrazovaniya. – 2012. – № 1. – [Rezhim dostupa] : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5383>

3. Korchakova N. V. Ehoistychna motyvatsiia yak pereshkoda u rozvytku prosotsialnoi povedinky pidlitka / N. V. Korchakova // *Psykhologhiia: realnist i perspektyvy: zb. nauk. pr. Rivnen. derzh. humanit. un-tu.* – Rivne : RDHU, 2017. – Vyp. 8. – S. 114–120.
4. Kunytsyna V. N. Sotsyalnaia kompetentnost y sotsyalnyi yntellekt: struktura, funktsyy, vzaymootnosheniya / V. N. Kunytsyna // *Teoretycheskye y prykladnye voprosy psykhologhy / pod red. A. A. Khylova.* – SPb., 1995. – Выр.141. – S. 48–59.
5. Serheeva A. D. Opredelenye poniatiya «sotsyalnye sposobnosti» / A. D. Serheeva // *Molodoi uchenyi.* – 2014. – № 4. – S. 1093–1095.
6. Charchenko P. Teoretychni pidkhody do struktury komunikatyvnykh zdbnostei / P. Charchenko // *Vytoky pedahohichnoi maisternosti.* – 2012. – Vyp. 9. – S. 315–318.

L. P. Osmak, V.I Bezludna. DEVELOPMENT OF SOCIAL SKILLS IN MIDDLE – AND LATE ADOLESCENCE.

The aim of the article is to present the results of empirical research of age –related features of social skills development in adolescence. Based on the conclusions of previous research we supposed the decreasing of communicative empathy and social intelligence combined with the increasing of aggression and competitiveness in relationships with peers and adults. Therefore we examined the levels of multicomunicative empathy, communicative aggression, emotional intelligence and the type of conflict behavior among middle- and late adolescents. The obtained results confirmed the expectations regarding the empathy declining and aggression increasing in late adolescence. We found strong gender differences regarding the aggression. Surprisingly, older girls demonstrated higher levels of communicative aggression in comparison with younger groups whereas boys tended to keep the stable level of aggression. Some age-related changes were found in the process of development of emotional intelligence. We noted the reducing groups with high level of emotional intelligence at the late adolescence and extension the middle- and low-level-groups.

Analyzing the features of interpersonal interactions in this period we found that adolescents tended to choose competitive strategy more often than other types of behavior. Moreover girls demonstrated greater age-related positive tendency of using competition as a background of interpersonal relationship. It was discovered that all these intrapsychic constructs are correlated. But the significance of those correlations is different in middle and late adolescence.

Key words: social skills, adolescence, emotional intelligence, aggression, empathy.

УДК 159.923.5+316.624

В. Р. ПАВЕЛКІВ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МІНІМІЗАЦІЇ ДЕСТРУКТИВНИХ ПРОЯВІВ АГРЕСІЇ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті здійснено науково-теоретичний огляд вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених проблемі формування деструктивної агресивної поведінки у підлітковому віці. Представлено трактування принципів, структури і змісту, методики впровадження та апробації комплексних інноваційних профілактичних та корекційних технологій, спрямованих на зниження рівня деструктивної агресії у підлітковому віці.

Отримано нові дані стосовно впливу цілеспрямованих методів психокорекції на мінімізацію деструктивної агресії у підлітковому віці. Виявлено особливості залучення однолітків, вчителів та батьків до профілактики та корекції деструктивних форм поведінки. На підставі аналізу науково-теоретичної бази сучасних вітчизняних та зарубіжних вчень виокремлено основні завдання емпіричних психологічних досліджень деструктивної поведінки підлітків.

Ключові слова: підліток, агресивна поведінка, деструктивна поведінка, превенція, профілактика, психологічна корекція.

З М І С Т

Павелків Р. В., Василюк В. М., Юдкіна Х. В. Змістовий аналіз дефініції «емоційне вигорання в спорті».....	5
Вірна Ж. П., Повар К. О. Статеворольова ідентифікація як чинник психологічного благополуччя сімейного подружжя.....	12
Артемова О. І., Дружиніна І. А. Креативність як запорука професіоналізму ведучого тренінгових груп.....	18
Березюк Т. П. Методологія комплексного психологічного дослідження проблеми формування професійно-особистісного становлення майбутніх менеджерів в умовах ВНЗ.....	24
Бігунов Д. О. Мовленнєва поведінка особистості: комунікативні стратегії та тактики.....	31
Гаврилюк Н. П. Вплив типів сімейного виховання на психоемоційний стан дитини.....	37
Грицюк І. М., Сидорук І. М. Теоретико-методологічні передумови нейротеології: особливості мозку та поведінки релігійної людини.....	45
Замелюк М. І., Магдисюк Л. І., Ольхова Н. В. Арт-терапія як засіб творчої самореалізації особистості.....	50
Іванюта О. В. Психолого-педагогічні аспекти формування авторитету викладача.....	57
Іванюта О. В. Особливості розвитку змістовних компонентів візуального мислення підлітків.....	63
Клочек Л. В. Психологічна програма оптимізації розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії.....	70
Корчакова Н. В. Стимулювання просоціальних тенденцій особистості у періоди дитинства та підлітковості.....	78
Коць М. О., Ятчук Т. М. Особливості психологічної корекції емоційно-вольової сфери дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.....	85
Крижановська З. Ю., Новосад Т. В. Психологічні відмінності в самореалізації підлітків міста та села.....	90
Литвин Н. І., Борецька О. В., Сойко О. В. Комплексна психолого-педагогічна реабілітація дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції.....	94
Магдисюк Л. І., Павлова Б. В. Особливості застосування судово-психологічної експертизи у судочинстві.....	100
Оксентюк Н. В. Проблема психічного здоров'я: європейський досвід.....	106
Осьмак Л. П., Безлюдна В. І. Розвиток соціальних здібностей у середньому та старшому підлітковому віці.....	113
Павелків В. Р. Психологічні основи мінімізації деструктивних проявів агресії у підлітковому віці.....	120
Панасюк В. М. Корекція агресивних поведінкових конструкцій у підлітковому віці: теоретичний аспект.....	126
Рудюк О. В. Типологічні особливості особистісної структури безробітних.....	133
Ставицький О. О., Ставицька О. Г. Психологічний аналіз соціальної установки до інвалідизованих людей в демографічній площині.....	140

Федоренко Р. П. Аналіз психологічних особливостей подружньої зради на різних стадіях функціонування сім'ї.....	146
Хомич І. С. Фізіологічні і психологічні аспекти соціальної адаптації дитини до школи.....	152
Хупавцева Н. О., Максимчук В. Б. Формування і розвиток лідерських якостей студентів-психологів.....	158
Щедріна М. М. Соціально-психологічний супровід студента у період адаптації до навчання у ВУЗі.....	165
Яницька О. Ю., Іванюта О. В., Динаміка формування та розвитку операціональних характеристик візуального мислення в підлітковому віці.....	170
Яницька О. Ю. Взаємозв'язок різних видів мислення як психологічна проблема.....	177
Відомості про авторів	182

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 10

Упорядники:

проф. Павелків Р. В., проф. Корчакова Н. В.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 10 / упоряд.: Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова ; ред. кол. : Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова, В. І. Безлюдна. – Рівне : РДГУ, 2018. – 188 с.

УДК 159.9+316.6

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

Підписано до друку 28.05.2018 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 21,86. Наклад 300. Зам. № 38.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».
м. Рівне, вул.16 Липня, 38;тел./факс (0362) 62-03-97
e-mail:oberegi97@ukr.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №270 від 07.12.2000 р.